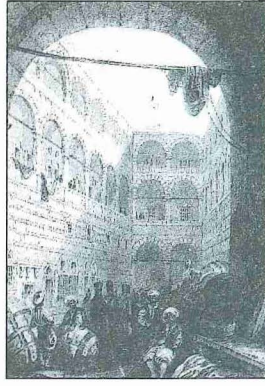


BÜYÜK YENİ HAN

İstanbul'da
Bakırcılar'dan Mahmutpaşa'ya inen
Çakmakçılar yokuşu üzerinde
XVIII. yüzyılda yapılan
bir ticaret hanı.

Beyazıt'tan Sultanhamam'a dik bir yokuş halinde inen Çakmakçılar Yokuşu'nun sağ kenarında ve XVII. yüzyılda yapılan Büyük Vâlide Hanı'nın alt köşesi karşısındadır. Üst tarafında Sandalyeciler, alt tarafında Çarkçılar, arkasında ise Tarakçılar sokaklarının çevrelediği bir alan üzerinde kurulmuştur. Sandalyeciler sokağının üst kısmındaki tek kubbeli Sultan Mustafa Camii'ne bitişik Küçük Yeni Han da komşusu olan Büyük Yeni Han ile aynı zamanda yapılmıştır.

Büyük Yeni Han'ın XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Sultan III. Mustafa (1757-1774) tarafından vakıflarına gelir sağlamak üzere yaptırıldığı bilinmekle beraber kuruluş tarihi hakkında açık bilgiler yoktur. R. Ekrem Koçu hanın tarihiyle ilgili olarak birkaç ipucuna işaret eder ki üzerinde durulmaya değer. Hanın bir köşesinde 1177 (1763-64) tarihini gördüğünü yazdığı gibi 1817'de Venedik'te basılmış Ermeni harfleriyle Türkçe bir salnâmedeki bir kayıttan da bahseder. Burada Büyük Yeni Han'ın Sultan III. Mustafa tarafından 1761'de yaptırıldığı bildirilmektedir. Böyle büyük bir yapının inşası kısa bir sürede bitirilemeyeceğine göre yapıma 1761'de başlandığına ve 1763'te tamamlandığına ihtimal verildiği takdirde tarihler arasındaki fark meselesi çözümlenmiş olur. R. Ekrem Koçu'nun yerini belirtmediği tarih ise hanın Çakmakçılar Yokuşu ile Sandalyeciler sokağı köşesindeki kuşevinin altındadır. Bu kuşevi, binanın en üst katının



Büyük Yeni Han'ın XIX. yüzyılın ilk yarısı içinde W. H. Bartlett tarafından çizilen gravürü (J. Paordoe, *The Beauties of the Bosphorus*, London, ts., s. 138)

saçağının altında olduğuna göre hanın inşaatının tamamlanması ile bağlantılıdır.

Han uzun süre sarraflar tarafından kullanılmıştır. Emniyet Sandığı'nın ilk kurulduğunda Büyük Yeni Han'ın üst katındaki odalarda çalıştığı bilinmektedir. Gl. de Beylié bu hana ayırdığı kısa notunda burayı "Emniyet Sandığı" (Caisse d'Epargne) adıyla göstermiştir. 19 Haziran 1868'de açılışı yapılan Emniyet Sandığı 1927'de Cağaloğlu'ndaki binasına taşınıncaya kadar bu handa kalmıştır. Mimarisine zarar vermeyen işlerde kullanılan, muntazam ve temiz bir iş ve ticaret merkezi durumunda olan han XX. yüzyılda hızla değişmiş ve civarındaki hanların hemen hepsinde olduğu gibi burada da odalar, binaya zarar veren küçük sanayi tesisleri ve dokuma atölyeleri tarafından işgal edilmiştir. Büyük Yeni Han'ın yapımından yetmiş seksen yıl sonra burayı gören İngiliz ressamı Bartlett'in Miss J. Pardoe'nin kitabı için çizdiği resimlerden birinde hanın birinci avlusu tasvir edilmiştir. Girişin tam karşısındaki bağlantı bölümü üç kat halinde ikişer kemerli olarak gösterildiğine göre bu durum gerçeğe uymamaktadır. Evvelce bu ara bölümün avluya bakan cephesi önünde de revakların olduğu ve sonraları bunların ortadan kalktığı düşünülse de böyle bir ihtimal inandırıcı değildir. Fakat şu var ki bu gravür hanın avlusundaki hayatı tüccarları ve malları ile birlikte aksettirmekte, Büyük Yeni Han'ı en temiz ve bakımlı durumu ile tanıtmaktadır.

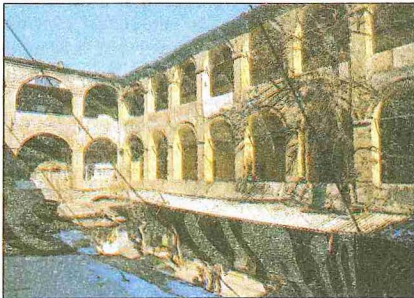
1900'lü yıllarda İstanbul'da, Dresden Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencileriyle bütün eski eserlerin rölevelerini çizmek ve fotoğraflarını çekmek suretiyle çalışmalar yapan Prof. C. Gurliitt bu hanın da bir planını çizdirmiştir. Yalnız bir katın rölevesi olan bu plan eldeki tek çizimdir. Yayınlandığı 1908-1912 yılların-

dan bu yana hanın üzerinde hiçbir yeni çalışma yapılmamıştır.

Büyük Yeni Han, muntazam yontulmuş kesme taş ve tuğlalardan karma teknikte inşa edilmiştir. Sadece en alt kat yalnız taştandır. Han dar ve çok meyilli bir arazide yapıldığından topografya ve şehir dokusuna uyma kaygısı ile oldukça ustalıkla ve muntazam geometrik biçimi olmayan bir plan uygulanmıştır. Hanın esas girişi Çakmakçılar Yokuşu'ndadır. Buradan itibaren bina arkaya doğru uzanır. Odalar dikdörtgen iki iç avlu etrafında toplanmış ve iki avlu birbirinden bir ara kol ile ayrılmıştır. Birinci avlu 42 m., ikinci avlu 25 m. uzunlukta ve 15-12 m. genişliktedirler. Han az rastlanır bir özellik olarak üç katlıdır. Kare kesitli taş pâyelere oturan tuğla yuvarlak kemerli koridorların arkalarında odalar sıralanır. Bunlar da tekne tonozlarla örtülmüştür. Üst katta beşik tonoz kullanılmıştır. Sandalyeciler sokağı cephesi boyunca dış dükkânlar sıralanır. Âbidevi bir görünümü olan giriş cephesinde de sokağa bakan dükkânlar vardır. Girişin kalın demir levha kaplı ahşap kapı kanatları halen durmaktadır. Hanın arkada Tarakçılar sokağındaki girişi arazi meyli yüzünden ancak üçüncü kata açılan bir geçit durumundadır. C. Bildik'in 1948 yılında yazdığına göre bazı odalar vaktiyle burada alışveriş yapan tüccar ve sarrafların servetleriyle mütenasip bir şekilde tezyin edilmiştir. Bazı odalarda malakârî tezyinat ile edirne-kârî resimler ve sanatkârane yapılmış musandra ve şirvanlar mevcuttur. Aynı yazar bilhassa 34 numaralı odanın çok gösterişli bir tonoz süslemesi olduğuna da işaret eder.

Büyük Yeni Han'ın inşaat sanatı bakımından en ilgi çekici tarafı hiç şüphesiz

Büyük Yeni Han'dan bir görünüş — İstanbul



Büyük Yeni Han'ın batı duvarında bulunan kuşevi ile alt kısmındaki inşa tarihi



yok ki Çakmakçılar Yokuşu üzerindeki cephesidir. Burada en üst katın odalarına muntazam bir biçim vermek için bunlar çıkmalara halinde yapılmış ve öndeki sokağın kavsine göre de bu çıkmalara bir köşelerinde sıfıra inecek bir biçim verilmiştir. Çıkmalari taşıyan taş konsollar da gittikçe küçülen ölçülerde yontulmuştur. Türk sivil mimarisinin bu güzel temsilcisinin bir benzerine de Beyazıt-Lâleli caddesi üzerinde olan ve 1740 yılı civarında yapılan Hasan Paşa Hanı'nın yandaki Yakup Ağa Camii sokağına bakan cephesinde rastlanır. Bu değerli han 1894 zelzelesi ve 1955-1956 yılı istimlâklerinde büyük ölçüde zarar gördüğünden yalnız üst katın üçgen çıkmalarının konsolları kalmıştır.

Büyük Yeni Han'da göze çarpan diğer bir özellik de Sandalyeciler sokağı başındaki köşesinde en yukarıda taştan işlenmiş olan kuşevidir. İstanbul'un kuşevlerine dair bir araştırma yazan Malik Aksel, bu küçük eseri -yanlışlıkla Yeni Vâlide Hanı olarak adlandırarak- şu cümlelerle tarif eder: "Bu yapının da en yüksek ve köşeye düşen bir kısmında tahminen bir metre genişliğinde, tuğlaları çıkmış bir kuşevi, bir masal evi görünüşünü hatırlatır ki, her iki tarafında celi "mâşallah" yazılarıyla bambaşka bir özellik taşır. Bu kabartmada renk renk, dökmüş, solmuş nakışlar göze çarpar. Dış tesirlerle fazlaca yıpranmış bu küçük ve zarif yapıda, kapılar ve pencerelerden pek az izler ortada kalmış, güvercin ve kuşlara mahsus hücreler biçimlerini kaybetmişlerdir. Bununla beraber büyük bir ihtimamla yapılmış kuşevlerinden biri de muhakkak ki bu zarif eserdir. Buranın yine bir özelliği, yazı ile şeklin bir arada kaynaşması ve birbirini tamamlamasıdır."

BİBLİYOGRAFYA :

G. de Beylié, *L'habitation byzantine-Supplément: Les anciennes maisons de Constantinople*, Grenoble-Paris 1903, s. 5, iv. II; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1908-12, s. 51; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 25-26; Malik Aksel, "İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1959, s. 50-51; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mîmârisi*, İstanbul 1976, s. 113-115; R. Ekrem Koçu, "Büyük Yeni Han", *İst.A.*, VI, 3313-3316.



SEMAYİ EYİCE

BÜYÜKAKSOY, Kenan

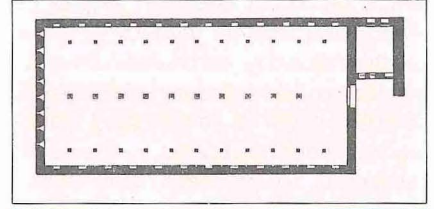
(bk. KENAN RİFÂİ).

BÜYÜKÇEKMECE KERVANSARAYI

İstanbul'da Büyükçekmece'de
XVI. yüzyılda yapılan
bir kervansaray.

Kurşunlu Han olarak da tanınan Büyükçekmece Kervansarayı, İstanbul'dan batı istikametinde Rumeli'ye uzanan ana kervan ve askerî yoldaki menzil yerlerinden biri olarak yapılmıştır. Evvelce aynı yerde Fâtih Sultan Mehmed tarafından bir kervansaray inşa ettirildiğine dair Kritoboulos (Kritovulos) tarafından bilgi verilmekteyse de bu yapıdan bir iz kalmamıştır. Bugün mevcut kervansarayın kimin tarafından ve hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Kanûnî'nin son yıllarında, Büyükçekmece Köprüsü'nün yapımına başlandığı sırada köprü başında aynı padişahın bir çatal çeşme (üçlü çeşme) yaptırdığı, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da Sinan'a minareli bir mescid inşa ettirdiği göz önüne alınırsa kervansarayın da aynı yıllarda yapıldığı düşünülebilir. Nitekim Sinan'ın eserlerinin listesi olan *Tuhfetü'l-mîmârîn* ve *Tezkiretül'ebniye*'de bu kervansarayın adı geçtiğine göre XVI. yüzyıl içinde büyük ihtimale Kanûnî devrinde (1520-1566) Sinan tarafından yapılmıştır. Kervansaray, İstanbul'u Batı'ya bağlayan ana yolun üzerinde olduğundan Osmanlı Devleti'nin başşehirine karayolu ile gelen bütün seyyahlar tarafından görülmüştür. G. de Busbecq'in elçilik heyetiyle 1554'te İstanbul'a gelen H. Dernschwam'ın gecelediği ve seyahatnâmesinde tarifini yaptığı yerin burası olduğu sanılmıştır (*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 49). Halbuki heyetin konakladığı hanın ortasında avlu bulunduğu ve iki katlı olduğu açıkça ifade edildiğine göre bu hanın Büyükçekmece'deki kervansaray olamayacağı bellidir. Böyle bir han ya Küçükçekmece'de olmalıdır veya o tarihlerde buradaki kervansarayın yerinde bulunan Fâtih devri kervansarayı henüz ayakta idi. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa ile 1069 Cemâziyelâhîrinde (Mart 1659) Bosna'ya giderken Büyükçekmece Kervansarayı'nda konakladıklarında başından tatsız bir de olay geçmiştir.

Büyükçekmece Kervansarayı II. Dünya Savaşı yıllarında askerî depo ve konaklama yeri olarak kullanılmış, sonra bir şahıs tarafından saman ambarı yapılmıştır. Bakımsızlıktan harap bir hale giren bu tarihî eser Vakıflar Genel Müdür-



Büyükçekmece Kervansarayi ve planı (E. Yücel'den)

lüğü tarafından 1965-1966 yıllarında tamir ettirilmiştir. Şimdi de bakımsız durumda bulunmaktadır.

Büyükçekmece Kervansarayı veya hanı, 41 × 18,50 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı bir yapı olup aralarında tuğla hatıllar konulmuş kesme taşlardan yapılmıştır. Üstü iki tarafa meyilli kırma çatı ile örtülmüştür. Binaya Kurşunlu Han da denilmesinden evvelce çatısının kurşun levhalarla kaplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi üstü alaturka kiremitle örtülmüştür. Kervansarayın kuzey cephesinde yuvarlak kemerli tek girişi vardır. İçi yalnız güney cephesindeki pencerelerden ışık alır. Burada en alt dizide sekiz tane mazgal bulunur. Üstteki sekiz pencere ise alternatif olarak yuvarlak ve sivri kemerli biçimlerde açılmıştır. Cephenin üçgen biçiminde yükselen yukarı kısmında da ortada sivri kemerli bir pencere ile iki yanında yuvarlak pencereler vardır. Bu pencerelerin hepsi taştan yontulmuş şebekelere sahipti. Yan cepheler ise sağirdir.

Kervansarayın içi, tam ortada sıralanan on destekle ikiye ayrılmıştır. Aslında ahşaptan olan bu destekler, son tairde kare kesitli beton pâyelere dönüştürülmüştür. Ahşap çatı da bu pâyeler tarafından taşınmaktadır. İki yan duvarların her birinde on bir ocak ile bunların aralarında on iki dolap nişi bulunur. Konaklayanların yataklarını sermesi için bu duvarlar boyunca orta kısımdan yüksek sekiler uzanmaktadır.

Büyükçekmece Kervansarayı'nın giriş cephesinde kapının iki yanında birer mekân olduğu kalıntılardan anlaşılır. Bun-